

per aes et libram stanowił u schyłku republiki jedynie *imaginarium venditionem*, niemniej początkowo przyjmował on postać rzeczywistej transakcji handlowej, użycie bowiem wagi pierwotnie miało na celu tylko sprawdzanie wartości miedzi. Zatem realna wartość określonego towaru to ilość artykułów o innych cechach użytkowych, za które był on wymieniały³.

Festus — według jednego z erudytów okresu późnej republiki — cytuje z tekstu *foedus Cassianum* dwa wyrażenia, które w sensie i formie wydają się wyraźnie współczesne prawu dwunastu tablic. Zawierają one wyraz *pecunia*, który na długo przed wprowadzeniem pieniądza w Rzymie oznaczał jakiekolwiek mienie oszacowane w pogłowie bydła lub w płodach ziemi⁴. Jednakże ich mała przydatność do tezauryzacji zadecydowała o utraceniu tej roli na rzecz kruszcu niemonetarnego, choć samo zjawisko wypierania dotychczasowego pieniądza zastępczego przybrało postać długotrwałej ewolucji form wartości. Jeszcze przez pewien, bliżej nie określony czas, wartość handlową wyrażano w kilku postaciach, jak tego dowodzi fragment *Cyklopa* Eurypidesa, gdzie Odyseusz i Sylenus podczas uzgadniania warunków transakcji wymiennej biorą pod uwagę kilka różnych form płatności⁵. Podobnie Euneos, syn Jazona, wymienia w *Iliadzie* niewolników na wino, byki, skóry, miedź i żelazo⁶.

Annalistyka rzymska, jak i zdecydowana większość współczesnych badaczy niemal powszechnie przyjmuje, że słowo *pecunia* pochodzi etymologicznie od *pecus* (bydło). Podjętą stosunkowo niedawno próbę podważenia tej hipotezy⁷ wypada uznać w świetle dostępnych danych z zakre-

³ Bliżej zob. G. D. H. Cole, *Money. Its Present and Future*, London 1947, s. 23; P. Einzig, *Primitive Money in its Technological, Historical and Economic Aspects*, London 1949, s. 17 n.; Hicks, o.c. s. 63—64; J. A. Todd, *The Mechanism of Exchange*, Oxford 1964, s. 16. Por. S. Kehl, *Materielles oder ideelles Geld?*, Finanzarchiv XIII 1952, s. 701 n.; S. Bolin, *Mohammed, Charlemagne and Kuric*, Scandinavian Economic History Review II 1954, s. 6 n.; A. Balil, *Notas sobre precios y costes en epoca Romana*, Cuadernos de Historia Economica de Cataluña XIII 1975, s. 9.

⁴ Festus 166 L; por. 220 L, 268—270. Zob. również Heichelheim, o.c. s. 9; M. H. Crawford, *The Early Roman Economy 753—280 B.C.* w: *Mélanges offerts à Jacques Heurgon. L'Italie Préromaine et la Rome Républicaine*, I, Rome 1976, s. 201; J. Heurgon, *Rzym i świat śródziemnomorski do wojen punickich*, Warszawa 1973, s. 189; A. W. Lintott, *Provocatio. From the Struggle of the Orders to the Principate*, w: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, ed. H. Temporini, Berlin—New York 1973, s. 244, przyp. 93 (dalej ANRW).

⁵ Eurip. *Cycl.* 137 n. Por. Heraclit. fr. 90 (ed. Diehl).

⁶ *Il.* VII 467—475.

⁷ E. Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indoeuropéennes*, Paris 1969, s. 47; Crawford, o.c. s. 201. Tradycyjnie przyjmują: A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, s.v. *as*, *libra*; A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 355 (*as*), 367 (*aes*), 624 n. (*pecunia*). Zob. również T. E. Peet, *The Egyptian Words for „money”, „buy” and „sell”*, St. Griffith 1932, s. 122 n.; B. Laum, *Über den Ursprung der altrömischen Geldbezeichnung „pecunia”*, Finanzarchiv XII 1950, s. 352 n.